

УДК 373.51:004.738.5

КОМПОНЕНТИ ЕТИКИ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Білоусова Людмила Іванівна
Колесник Оксана Олександрівна
м.Харків

У статті розглянуто фактори, які зумовлюють необхідність приділення спеціальної уваги проблемі формування етики спілкування підлітків у мережі Інтернет. Виокремлено компоненти етики спілкування підлітків у глобальній мережі: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивний. Наведено характеристику зазначених компонентів. Викладений матеріал становить теоретичні засади розробки практико-орієнтованих методів формування етики спілкування підлітків в Інтернеті у навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Ключові слова: етика спілкування, Інтернет-етика, спілкування підлітків в Інтернеті, компоненти етики спілкування в Інтернеті.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інтернет сьогодні став частиною світової культури, новим паралельним виміром життя людини і суспільства. В Інтернеті людина дізнається новин, обмінюється думками і досвідом, навчається, розважається, спілкується, працює, отримує консультації, здійснює бізнес-операції, вирішує найрізноманітніші проблеми повсякденного життя. Проте з розвитком глобальної мережі і зростанням кількості її користувачів усе більш вагомими і нагальними постають проблеми етико-правового характеру, що стосуються як різних аспектів створення і використання інформаційних ресурсів мережі, так і діяльності людини в мережі. До кола таких проблем відносяться і етика спілкування підлітків в Інтернеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Розвиток мережі Інтернет, зростання кількості осіб, які використовують її в різних напрямках своєї діяльності є предметом спеціальних статистичних досліджень, які проводяться в усіх країнах світа. За статистичними даними на 31 грудня 2013 року, які зібрані з надійних джерел і представлені на міжнародному сайті Internet World Stats [1], кількість користувачів Інтернету у світі складає понад 2,8 мільярди осіб, що становить 39% усього населення планети; в Європі налічується понад 566 мільйонів користувачів (68,6% населення), в Україні – понад 18,5 мільйонів (41,8%). Україна входить у першу десятку країн Європи за кількістю користувачів мережі, проте поступається іншим країнам за охопленням населення глобальною мережею. Серед країн Європи перше місце за цим показником посідає Швеція, 94,8 % жителів якої є Інтернет-користувачами. Наведені дані дають підставу стверджувати, що глобальна комп'ютерна мережа створила нове середовище для діяльності особистості і суспільства, новий простір для людського самовираження і спілкування. У зв'язку з цим виникає необхідність регулю-

вання діяльності людини в Інтернеті як за допомогою нормативно-правових механізмів, так і на морально-етичних засадах. Останнє означає добровільне дотримання користувачами Інтернету певних правил і норм поведінки у віртуальному середовищі.

Аналізу соціально-психологічних особливостей спілкування у середовищі мережі Інтернет присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених – О.М.Арестової, Ю.Д.Бабаєвої, Л.Н.Бабаніна, О.Є.Войскунського, А.Є.Жичкіної, Т.В.Карабіна, О.В.Смислової, Т.М.Титаренко, Н.В.Чудової, Джона Сулера, Кімберлі С.Янг та інших. З огляду на те, що підлітки становлять найбільш значну й активну частку користувачів мережі, учені звертають увагу на специфіку Інтернет-спілкування, його вплив на особистість молодшої людини (О.М.Арестова, О.Є.Войскунський, О.В.Ращевська, М.А.Снітко та інші). Проблеми спілкування підлітків в Інтернеті розглядаються переважно в ракурсі їх убезпечення від Інтернет-залежності та від ризиків для особистості, з якими пов'язане спілкування у віртуальному світі. Етичні аспекти такого спілкування порушуються переважно в теоретичному плані: піддається аналізу термінологічний апарат, визначаються принципи мережної етики, формулюються етичні правила комунікації у глобальних інформаційних мережах, розробляються кодекси етики для користувачів Інтернету.

Попри те, що формування у підлітків етики спілкування в глобальній мережі є нагальною педагогічною проблемою, вивчення досвіду роботи загальноосвітньої школи дає підставу стверджувати, що зазначена проблема не знаходить ефективного вирішення в навчальному процесі. Однією з причин такого стану можна вважати відсутність науково-обґрунтованих методик, готових до реалізації у практиці навчання. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що залишаються не розробленими теоретичні засади формування етики поведінки підлітків в Інтернеті, не з'ясовано той комплекс особистісних якостей і установок, знань, умінь, набуття яких підлітком у процесі навчання сприяє формуванню його готовності до етичного спілкування в мережі й налаштованості на таке спілкування.

Формулювання мети статті. Метою статті є висвітлення факторів, що зумовлюють необхідність формування етики спілкування підлітків в Інтернеті; визначення і характеристика компонентів їх етичного спілкування у глобальній мережі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Спілкування має величезне значення як для становлення людини, так і для її подальшого життя в суспільстві. Етика спілкування є складовою частиною культури людини і не і-

нує поза часом і простором, еволюціонуючи з історичними етапами розвитку цього суспільства, вбираючи культурні традиції певного суспільства. В.С. Мовчан зазначає, що «вихідним моментом аналізу етичного аспекту спілкування є усвідомлення його моральнісної природи». Усі види, форми, способи спілкування, його мета, засоби, зміст, процес і наслідки досягаються моральним критерієм [2, с.432]. Для етики спілкування характерною є нормативність, яка визначає, як мають спілкуватися люди в певному суспільстві, в конкретній ситуації, встановлює правила, що регулюють спілкування залежно від його мети і використовуваних засобів.

Одним з наслідком інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій є зростаюча роль глобальної мережі Інтернет у житті суспільства. Інтернет утворив нове специфічне середовище діяльності людини, для позначення якого використовують терміни «Інтернет-простір», «віртуальний простір», «кіберпростір» тощо. Характеризуючи цей простір, І.М.Рассолов зазначає, що, він може бути представлений як: глобальне об'єднання комп'ютерних мереж і інформаційних ресурсів, які не мають чітко визначеного власника і слугують забезпеченню інтерактивного з'єднання (комунікації) фізичних і юридичних осіб; новий простір для людського самовираження і спілкування; міжнародний простір, що перетинає будь-які кордони; децентралізований простір, яким жодний оператор, жодна держава повністю не володіє і не керує; різномірний (гетерогенний) простір, де кожен може вільно діяти, висловлювати власну думку і працювати (образно кажучи, простір «розуму і свободи») [3, с.35].

Спілкування в Інтернет-просторі має певні особливості, які впливають як на види, способи, форми, засоби, так і на етику спілкування. Саме тому, попри дієвість загальнолюдської моралі в будь-якому людському суспільстві, просто перенесення усталених етичних норм людського спілкування у віртуальний простір є недостатнім, а іноді й неможливим.

Серед користувачів Інтернету переважну частку становить учнівська і студентська молодь. Найбільшу активність у мережі проявляють підлітки, яких вона приваблює свободою у виборі дій, відсутністю контролю, величезними можливостями для самореалізації і самопрояву. За результатами багатьох проведених опитувань і анкетувань (наприклад, [4, 5]), для підлітків, які регулярно використовують Інтернет, найбільш привабливим є мотиви спілкування та ігрові мотиви; найбільшу кількість часу вони проводять в соціальних мережах і чатах. Глобальна мережа Інтернет для підлітків відіграє, перш за все, роль простору для спілкування, в якому можна досягти соціального комфорту. Таке спілкування особливо важливо для тих підлітків, чие реальне міжособистісне спілкування з тих чи інших причин є збідненим.

Визначимо фактори, що зумовлюють необхідність формування етики спілкування підлітків у мережі Інтернет.

Перший фактор пов'язаний із тим, що спілкування виступає ключовим чинником соціалізації підлітка. У процесі спілкування він засвоює загальнолюдський досвід, формує свою свідомість і самосвідомість, переконання, духовні потреби, ідеали. Спілкування в Інтернеті все більше життєвого часу підлітка, долучаючись до процесів його особистісного становлення і соціалізації, і етичний аспект спілкування відіграє значну роль у цих процесах. Інтернет значно розширює коло спілкування підлітка. Якщо в реальному світі це коло обмежується по суті близьким оточенням – тими, з ким підліток стикається в життєвих ситуаціях, – поряд

мешкає, разом навчається, займається спортом тощо, то у віртуальному світі він має потенційну можливість спілкуватися з будь-яким користувачем мережі Інтернет. Це люди різного віку і полу, різної освіти і життєвого досвіду, представники різних національностей і культур, віросповідання, традицій тощо, особи, з якими в реальному житті у підлітка немає шансу спілкуватися, з якими він ніколи б не наважився зав'язати контакт. Залишаючи поза межами нашого розгляду питання безпеки Інтернет-спілкування, можна зазначити, що Інтернет надає підлітку можливість отримати безцінний досвід міжособистісного інтернаціонального спілкування, надзвичайно корисний для його подальшого життя. Проте реалізація такої можливості неможлива без умінь бути етичним у спілкуванні.

З наведеного випливає ще один фактор, який доцільно зазначити окремо. Спостерігаючи, як спілкується людина, можна зробити висновок про її загальну культуру. Так само спілкування підлітків в Інтернеті справляє враження про культуру країни, яку вони представляють. Відсутність прямих даних стосовно країни не заважає дізнатися про це з тексту повідомлення, його мовних особливостей тощо. Для України, яка прагне інтегруватися в європейську спільноту, важливо, щоб уявлення про неї в загальнодоступному просторі Інтернету складалося як про країну освічених, культурних, толерантних людей.

Формуючи свою поведінку підліток спирається на ті зразки, які він бачить навкруги себе. Якщо в реальному житті неетичне спілкування залишається випадком, який привертає увагу суспільства і засуджується ним, то Інтернет наповнений великою кількістю прикладів такого спілкування, які здебільшого просто ігноруються користувачами мережі, не викликаючи відповідної реакції. На жаль, саме такі приклади часто сприймаються підлітками як зразки поведінки. Психологи зазначають, що для підлітка важливо, як він буде виглядати в очах інших, тому при виборі способу дій він орієнтується на думку оточення: схвалить воно вчинок чи ні. Бажання не виділятися або бути «крутим», одержати визнання серед однолітків призводить до того, що підліток копіює «зразки», іноді навіть перевищуючи їх за ступенем виходу за рамки етики. Необхідність вироблення критичного ставлення підлітка до стихійно засвоєного ним стилю спілкування, привертання його уваги до справжніх цінностей етичного спілкування в мережі виступає наступним фактором у нашому розгляді.

Четвертий фактор полягає в тому, що будь-які дії користувача в Інтернеті певним чином фіксуються. Зберігається інформація про пошукові запити, коментарі, відвідані веб-сторінки тощо; на багатьох сайтах установлені засоби моніторингу активності користувача; навіть інформація, яку користувач видалив, може бути відновлена. Усе це здійснюється для оптимізації роботи користувача в мережі. Таким чином, у процесі діяльності в мережі складається непомітно для користувача, умовно кажучи, його «Інтернет-історія» (на кшталт кредитної), яка може стати доступною зацікавленим особам. Як відомо, інформація в мережі поширюється надзвичайно швидко, і позитивна Інтернет-історія здатна посилити, негативна – зруйнувати репутацію людини в реальному світі. Залучення підлітків до засвоєння етики спілкування в Інтернеті застерігає їх від таких вчинків у мережі, які в подальшому можуть перешкоджати їх життєвим планам або професійній кар'єрі, сприяє формуванню позитивного образу підлітка в Інтернеті, а отже й у реальному світі.

Ще один фактор пов'язаний з особливостями підліткового віку. Підлітковий вік є тим періодом, коли у людини

формуються навички спілкування, тому вчасним є і порушення питань етики в Інтернеті. Без спілкування неможливий нормальний розвиток підлітка. Тільки в контакт з дорослими, однолітками підліток бачить себе збоку, порівнює свої можливості, випробовує різні соціальні ролі, формує та вдосконалює себе. Інтернет виводить підлітків у простір широких соціальних контактів. Спілкування в мережі надає підлітку можливість висловити свої думки і побачити, як на них реагують представники інших соціальних груп. Це спонукає його до самовдосконалення і допомагає здолати комунікативні бар'єри. Разом з тим спілкування в Інтернеті призводить до звільнення від зовнішніх обмежень, і це посилює відповідальність учасників Інтернет-спілкування, які мають встановити самі для себе моральні й етичні рамки і дотримуватися їх.

В Інтернет-спілкуванні поєднуються різні аспекти – технологічний, мовленнєвий, етичний. Сучасний підліток демонструє впевнене володіння технологічним аспектом, чого не можна сказати про інші. Отже, постає завдання «збалансувати високий рівень знань і навичок користування мережею Інтернет та низький рівень відповідності користувача загальноцивілізаційним морально-етичним нормам спілкування в мережевих комунікаціях» [6].

Формування у навчальному процесі загальноосвітньої школи етики спілкування підлітків у мережі Інтернет передбачає створення сприятливих умов для того, щоб підлітки набули знань і вмінь, потрібних для встановлення і підтримання доцільних стосунків з людьми в процесі спілкування в мережі Інтернет, були вмотивовані на етичне спілкування, здатні аналізувати практику спілкування в Інтернеті, зокрема і власну, під кутом етики.

Характерною рисою Інтернет-спілкування є опосередкованість. Спілкування здійснюється за допомогою технічних пристроїв, засобів і каналів електронного зв'язку. Спілкуватися можна за допомогою електронної пошти, чатів або форумів, соціальних мереж, коментування та ін. Різні засоби комунікації зорієнтовані на різні цілі, види і форми спілкування, що зумовлює і різні правила етики спілкування з їх використанням. Знання засобів Інтернет-спілкування, їх призначення, стандартних і розширених функцій, видів спілкування, які можна реалізувати з їх допомогою, а також етичних правил використання цих засобів і закладених у них можливостей становлять когнітивний компонент етики Інтернет-спілкування.

Використання будь-якого засобу Інтернет-спілкування передбачає реєстрацію комуніканта, тобто надання певної інформації про себе для уможливлення зворотного зв'язку. Частина інформації подається обов'язково, частина – за бажанням користувача. Обов'язкова інформація, в свою чергу, поділяється на реальні дані (електронна адреса), без яких комунікативний акт не може відбутися, і дані, правильність яких не контролюється, вони подаються користувачем на власний розсуд. Таким чином, кожен учасник спілкування створює власний Інтернет-образ і може вибрати: залишитися самим собою, бути анонімом або в різних ситуаціях спілкування приймати різні індивідуальності, тобто бути «багатоликим». Підліткам притаманне бажання випробувати різні ролі, експериментувати зі своїм Інтернет-образом, варіювати власне відображення в Інтернеті. Часто підліток не уявляє, яке враження справляє придуманий ним образ на інших.

Спілкування в Інтернеті на основі писаних тестів потребує точності у вираженні думки, адже важливо, щоб комуніканти правильно сприймали смисл повідомлень. Уникнен-

ню непорозуміння сприяє використання словесних формул – усталених мовних конструкцій, за допомогою яких люди налагоджують контакт між собою, створюють доброзичливу тональність спілкування, демонструють ввічливість і повагу до співрозмовника.

У процесі мовної практики в Інтернеті виникла й набула вжитку специфічна Інтернет-мова – мовні скорочення, аббревіатури, символи [7, с.27-30], використання яких має відбуватися згідно з правилами етики.

Уміння вибрати адекватний засіб спілкування у конкретній ситуації, ефективно й доречно використовувати його функціональні можливості у відповідності до правил етики, уміння доречно застосовувати словесні формули етичного спілкування, коректно вживати специфічну Інтернет-мову, а також уміння формувати позитивний власний Інтернет-образ є складниками операційно-діяльного компоненту етики спілкування в мережі Інтернет.

У психолого-педагогічній літературі можна знайти багато прикладів кодексів етичного спілкування для користувачів Інтернету. Проте правила етики – це те, що має бути не на папері, а у свідомості підлітка. Найважливішим є наявність його позитивної мотивації на етичне спілкування у глобальній мережі. Переконавання у значимості етики в мережі, усвідомлення особистісного сенсу бути етичним в Інтернет-спілкуванні, внутрішня потреба у дотриманні правил етики спілкування у мережі Інтернет, негативне ставлення до їх порушень становлять *мотиваційно-ціннісний* компонент Інтернет-спілкування. Цей компонент є базовим для інших компонентів, інтегрує в собі мотиви та інтереси, потреби й ціннісні орієнтації підлітка, які відображають психологічну настанову на етичне спілкування в Інтернеті.

Етика спілкування у мережі Інтернет обов'язково включає і *рефлексивний компонент*. Анонімність Інтернет-спілкування змушує перенести акцент з оцінювання вчителем етичного аспекту спілкування учня на його самооцінювання. Важливо, щоб підліток набув здатності самостійно надавати критичному аналізу етичність власного Інтернет-спілкування, виправляти допущені помилки, аналізувати наявну практику Інтернет-спілкування, брати до уваги зразки етики. Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призводить до вдосконалення інструментів Інтернет-спілкування, оновлення їх спектру. Отже, крім переліченого вище до рефлексивного компоненту відносяться також уміння опановувати нові засоби спілкування у мережі, засвоювати етичні норми їх застосування.

Зазначимо, що виділення окремих компонентів етики спілкування в мережі Інтернет є умовним, всі компоненти є взаємозумовленими і взаємопов'язаними, проте виокремлення компонентів і з'ясування їх сутності дає основу для розробки шляхів формування етики спілкування підлітків в Інтернеті у практиці навчального процесу загальноосвітньої школи.

Висновки з даного дослідження. Необхідність розгортання цілеспрямованої роботи з формування у підлітків умінь етичного спілкування в Інтернеті зумовлена низкою вагомих факторів, що виводить на порядок денний розробку науково-обґрунтованих підходів до вирішення зазначеної проблеми. З'ясування і характеристика сутності компонентів етики спілкування підлітків, а саме, мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльного, рефлексивного, дає основу для розробки практико-орієнтованих методів її формування у навчальному процесі загальноосвітньої школи. Пошук таких методів, на нашу думку, є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література та джерела

1. INTERNET USAGE STATISTICS The Internet Big Picture World Internet Users and Population Stats [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.internetworldstats.com/stats.htm>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
2. Мовчан В.С. Етика. Навчальний посібник / Віра Серафимівна Мовчан. – Київ: Знання, 2007. – 483 с.
3. Рассолов И.М. Право и Интернет: теоретические проблемы / Илья Михайлович Рассолов. – 2-е изд., доп. – Москва: Норма, 2009. – 383 с.
4. GfK Ukraine. Новини та матеріали/ Прес-релізи GfK Ukraine / Матеріали November 12, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfk.com/gfkukraine/htdocs/public_relations/press/press_articles/009018/index.ua.html. – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. Интернет в России и в мире [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bizhit.ru/index/podrostki_i_internet_2/0-424. – Загол. з екрану. – Мова рос.
6. Зеленецкий В.С. Компьютерная этика. Морально-этические и правовые нормы для пользователей компьютерных сетей: учеб. пособие / В.С.Зеленецкий, Л.Я.Филиппова. – Харьков: Кроссрод, 2006. – 212 с.
7. Чемеркін С.Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо- структурні процеси / Сергій Григорович Чемеркін. – Київ: НАН України. Інститут української мови, 2009. – 240 с.

В статье рассмотрены факторы, которые обуславливают необходимость привлечения специального внимания к проблеме формирования этики общения подростков в сети Интернет. Выделены компоненты этики общения подростков в глобальной сети: мотивационно-ценностный, когнитивный, операционно-деятельностный, рефлексивный. Приведена характеристика указанных компонентов. Изложенный материал составляет теоретические основы разработки практико-ориентированных методов формирования этики общения подростков в Интернете в учебном процессе общеобразовательной школы.

Ключевые слова: этика общения, Интернет-этика, общение подростков в Интернете, компоненты этики общения в Интернете.

The article considers the factors that determine the need to pay special attention to the problem of formation of Internet ethic communication of teenagers. The components of ethics of teenage communication in the global network have been selected: motivational and values, cognitive, operational and activity, reflective. The characteristic of these components has been provided. The material described the theoretical basis of the development of practice-oriented methods for the formation of Internet ethic communication of teenagers in the learning process in secondary schools.

Key words: ethics of communication, Internet ethics, communication of teenagers online, the ethics component in online communication.